

O falsă dilemă: Biserici mari sau biserici mici? Biserici adaptate la funcțiuni!

Pr. dr. Florin ȘERBĂNESCU

Keywords: *Romanian Orthodoxy, ecclesiastical architecture, wooden churches, stone churches, Romanian People's Salvation Cathedral*

Ideea fundamentală a prezentului demers a fost și rămâne aceea de a susține adevărul că Ortodoxia în general, și, în mod special, Ortodoxia Românească nu au ca specific exclusivitatea construirii de biserici mici, aserțiune care a fost adusă, în ultimii ani, cu o anumită insistență, în atenția opiniei publice mai cu seamă din partea unui cerc minoritar ce a încercat, de fapt, argumentarea, sub diferite prezente, a oportunității îndoilenllice a construirii Catedralei Mântuirii Neamului, în condițiile în care este limpede funcția identitară, de unică însemnatate, de efigie și liant, a acestui lăcaș-simbol al întregii Ortodoxii Românești care, în întregul său, întruchipează coloana vertebrală a spiritualității, a conștiinței de neam, a unității naționale și a continuității poporului român!

Noua etapă istorică în care a pășit România după sfârșitul anului 1989 a permis inițierea construcției multor biserici noi, în condițiile în care regimul comunist se manifestase până atunci deosebit de restrictiv în această privință ca și în atâtea alte domenii ale libertăților generale specifice unei societăți democratice.

În acest context încă din anul 1990 a apărut, și a fost întreținută atât în sâmul Bisericii Ortodoxe, cât și în general, în spațiul public o dezbatere privind căile de urmat în arhitectura bisericească, faptul fiind privit ca o necesitate pe fondul, se spunea, al lipsei de pregătire și de experiență a celor mai mulți dintre arhitecții formați în perioada anteroară, când arhitectura eclesiastică

era destul de sumar abordată în programa Institutului de Arhitectură, dacă nu chiar cu totul absentă, din motive, de altfel, lesne de înțeles, într-o epocă în care viața spirituală era abia tolerată.

Între diversele opinii formulate în cadrul acestei dezbatere și reluate, apoi, în diferite contexte, de-a lungul ultimelor peste două decenii și jumătate, a survenit, cu o anumită insistență o aserțiune conform căreia Ortodoxia a avut, de-a lungul istoriei, ca un specific al lăcașurilor sale de cult, construirea de biserici mici, cu o atmosferă interioară de intimitate, de interiorizare, facilitată nu numai de proporțiile reduse, încununate prin bolți și cupole îndeobște joase, semicilindrice sau semisferice, dar și prin lumina slabă, filtrată prin ferestre înguste și de înălțime pe măsură, atât la corpul propriu-zis al construcției, cât și la turle.

Fără a fi, de fapt, unanim însușită și pusă în noile proiecte de biserici, această opinie, mergând uneori până la pretinsa valoare de postulat cu valabilitate generală, a fost preluată și utilizată repetat și, de astă dată, de către unele cercuri restrânsse, cu vădite accente de tendențiositate, în mod special, împotriva proiectului și a construcției Catedralei Mântuirii Neamului.

Reamintim, în prezentul context, ca o necesară, mențiune, faptul că proiectul acestui lăcaș-simbol al poporului român, al Ortodoxiei Românești, a fost, în mod semnificativ, lansat încă îndată după cucerirea Independenței de stat a României (1877-1878) și după proclamarea Regatului în 1881, fiind, mai apoi, reluat, după Marea Unire din 1918, de către regele Ferdinand și de către patriarhul Miron Cristea. El a fost în mod firesc, din nou reluat, după 1989, de către vrednicul de pomenire patriarch Teoctist și, în cele din urmă, pus efectiv în lucrare, în ultimii ani cu perspectiva sfintirii simbolice a Catedralei în chiar anul 2018, al Centenarului Marii Uniri, de către Preafericitul Părinte Patriarch DANIEL, într-un consens de gând și faptă cu întregul Sfânt Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și cu întreaga suflare creștinească a Bisericii noastre.

Fără a intra aici în complexe analize stilistice, ci referindu-ne doar la problema mărimii, a proporțiilor, vom constata că aserțiunea privind specificul bisericilor mici în Ortodoxie, în general, și în spațiul românesc, în special, are relevanță, prin corespondență cu realitatea, mai cu seamă atunci când ne raportăm, la satele de odinioară, din urmă cu secole, alcătuite dintr-un număr restrâns de locuințe, respectiv circa 15-20-30 de case. Ce nevoie aveau

acei puțini locuitori și cu resurse, evident, limitate, de construcții bisericești de prea mari dimensiuni? Și, cum lemnul era atât de mult la îndemâna în spațiul românesc este firesc să fi fost acesta materialul de construcție cel mai des folosit. Astfel, timp de sute de ani, bisericuța de lemn a fost într-adesea, cea mai frecventă matrice simbolică a Ortodoxiei românești tradiționale. Dar, prin firea lucrurilor, și cea mai perisabilă, relativ puține fiind cele care s-au păstrat din secolele mai îndepărtate.

Iar privite într-o perspectivă de ansamblu, bisericile de lemn, constituind, mai cu seamă pentru veacurile evului mediu, categoria cea mai numerosă, n-au rămas în nici-un caz, singura categorie și nici aceea concentrând valoric, decât în parte, zestrea noastră tradițională de lăcașuri de cult.

Este un loc comun și care nu necesită exemplificări și demonstrații elaborate, prezența în trecutul nostru a unui număr însemnat de biserici de zid, ctitorii domnești, apoi și boierești și, mai târziu, chiar moșneni, constituind, întreolaltă, categoria cea mai numeroasă și mai valoroasă a monumentelor noastre istorice de astăzi a așa-numitului patrimoniu național imobil. Și, ca o sugestivă concluzie asupra valorii ambelor categorii de biserici-monumente românești, România este prezentă astăzi în lista monumentelor Patrimoniului Mondial UNESCO prin construcții bisericești din ambele categorii: din zid și din lemn (de la bisericile cu picturi murale exterioare din Bucovina și ansamblul marii mănăstiri brâncovenești de la Hurezi, până la renumitele biserici din lemn ale Maramureșului).

Dar în privința dimensiunilor lăcașurilor ortodoxe, în privința aserțiunii privind, chipurile, specificul ortodox cu acoperire generală, al bisericilor mici, cum stăm? Și cum stăm, din perspectiva experienței de secole, a căii corecte în construcția de biserici noi: trebuie adică, să fie, acestea mari sau mici? În această privință vom vedea că ne aflăm, de fapt, într-o falsă dilemă, într-o dilemă parcă anume întreținută și cu răspunsul anunțat, indus în favoarea exclusivă a bisericilor mici, insuficient argumentabil, prin neglijarea însăși a unor realități și evidențe.

Faptul că în Ortodoxie, în general, și în spațiul românesc, privit în special, bisericile mici, având în jur de 10-20 m lungime, au fost foarte frecvente, fie ele de zid sau de lemn, este iarăși un loc comun și care nu necesită exemplificări tocmai datorită ponderii lor binecunoscute și a adaptării, firește, la așezări, mai ales rurale, dar și la micile mahalale urbane din perioada medievală sau chiar din secolul al XIX-lea.

Numeroase sunt, de asemenea, bisericile de dimensiuni medii, cam între 20 și 30 m. Și să notăm aici că pentru un lăcaș ortodox chiar construit astăzi, o dimensiune exprimată într-o lungime de circa 30 m este corespunzătoare unei biserici destul de mari.

Ceea ce ne propunem să argumentăm în continuare este însă faptul că Ortodoxia, atunci când și unde a avut nevoie de biserici mari, mai ales raportate la vremea când acestea au fost ridicate, le-a realizat ca atare.

Desigur nu poate fi vorba de asemenea situații decât după încheierea perioadei persecuțiilor, aşadar după celebrul Edict de la Mediolanum (Milano) din anul 313 al Sfântului Împărat Constantin cel Mare.

Lui și mamei sale, Sfânta Elena, li se datorează, spre exemplu, ridicarea, în Țara Sfântă, în prima lor formă, a unor mari bazilici la Sfântul Mormânt de la Ierusalim și la locul Nașterii Domnului de la Betleem.

Tot lui Constantin i-a aparținut ridicarea marelui Dom din Antiohia care nu s-a păstrat până astăzi, dar care grăiește peste vremuri prin rezultatele impresionante ale cercetărilor arheologice care au permis reconstituirea planului marii biserici. Sunt și altele, din aceeași epocă, din alte părți ale imperiului, de la Constantinopol până la Augusta Trevorum din Germania și până la Roma.

Vin apoi la rând impresionantele construcții ale unor uriașe biserici din vremea de glorie a marelui împărat Justinian (527-565 d.Hr) în frunte cu celebra catedrală „Sfânta Sofia” din Constantinopol, rămasă din secolul al VI-lea până astăzi una dintre cele mai mari biserici creștine din lume.

În ce privește teritoriul României de astăzi, din părțile Dobrogei, componentă, sub numele Scythia Minor, a aceluiași Imperiu Bizantin și datând aşadar cel mai târziu, din aceeași epocă de strălucire a împăratului Justinian, menționăm aici în mod special, în fruntea a numeroase bazilici creștine de mari dimensiuni ridicate în toate centrele urbane ale provinciei și atestate prin cercetări arheologice sistematice, mai întâi marea bazilică de la Tomis care avea o lungime de circa 40 m (!) și încă și mai marea bazilică trinavată de la Histria care măsura nici mai mult, nici mai puțin, decât aproape 60 m (!), exemple care se impun prin dimensiunile lor cu totul impresionante comparabile cu cele mai mari biserici ale vremii contemporane.

Înaintând, în continuare, pe firul secolelor perioadei medievale se constată că existența unor biserici de mari dimensiuni, îndeobște având planul în

formă de cruce greacă înscrișă, se oprește odată cu cuceririle noului Imperiu Otoman în dauna Imperiului Bizantin, a cărui capitală, Constantinopol, a căzut și ea, după cum se știe, sub stăpânirea sultanului Mehmet al II-lea (El Fatih=Cuceritorul) în anul 1453. Însăși catedrala Sfânta Sofia a fost transformată în moschee.

Motivul pentru care în secolele următoare nu s-a mai ridicat nicio biserică ortodoxă de mai mari dimensiuni este interdicția din partea stăpânirii otomane, extinsă, practic, în cuprinsul întregului imperiu. Este binecunoscut faptul că, dacă a manifestat o oarecare toleranță față de religia creștină, Poarta Otomană a interzis cu desăvârșire înălțarea de biserici ortodoxe de mari proporții și înzestrare cu turle. Acestea nu trebuiau să concureze în nicio localitate din pașalâcurile imperiului moscheile, găumiile și, respectiv, minaretele acestora. Este, aşadar, acesta, motivul pentru care lăcașurile ortodoxe din perioada stăpânirii otomane au fost, în genere, de mici dimensiuni, cu cupole joase, fără turle, cu nivelul de călcare coborât chiar sub nivelul terenului din jur (adică semiîngropate).

Că această situație nu a fost o caracteristică proprie a Ortodoxiei, ci una impusă de stăpânirea otomană o dovedește, odată în plus, faptul că, îndată ce au scăpat de sub această stăpânire, în noile state revenite la autonomie, și, apoi, la independență, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au reapărut, treptat, acolo unde s-a simțit necesitatea, și bisericile ortodoxe monumentale, de mai mari dimensiuni, respectiv catedralele.

Doar câteva exemple, în acest sens, pot fi pe deplin edificatoare: catedrala din Sofia, catedrala din Belgrad, o serie de biserici precum catedrala din Patras, unde se află capul Sfântului Apostol Andrei, o suita de noi biserici ridicate în Țara Sfântă, mai ales în secolul XX, după Primul Război Mondial și a.m.d.

Teritoriile aflate, însă, în afara stăpânirii otomane efective au avut, însă, și în privința construcției de lăcașuri de cult ortodoxe, alt statut.

Aici poate fi adusă în atenție, ca exemplu, arhitectura bisericească din zona rusu-ucraineană, de la statul kievean și statul rus, până la Imperiul Țarist. Este suficient să evocăm aici, întru exemplificare, suita unor biserici cu planimetria frecventă a tipului cruce greacă înscrișă și adeseori cu mai multe turle de dimensiuni diferite (una mare centrală și îndeobște patru mai mici dispuse în cruce) având acele caracteristici ale terminației masive a părților superioare în zona cupolelor în formă de bulb de ceapă.

Dintre acestea cazul cel mai reprezentativ, prin proporții, îl reprezintă marea catedrală „Iisus Mântuitorul” din Moscova înălțată la începutul secolului XX, demolată de regimul comunist și reconstruită întocmai după vechea formă în anii de după 1991, odată cu schimbarea regimului comunist.

Care este, în acest context general, fie el și abia sugerat și exemplificat, în cele câteva rânduri de mai sus, situația arhitecturii bisericești din spațiul românesc?

O perspectivă bine fundamentată asupra acestei probleme trebuie să pornească, evident, și în acest caz, de la observarea statutului politic al țărilor române în perioada medievală.

După cum se știe statele feudale românești Țara Românească și Moldova, constituite în secolul al XIV-lea, au reușit să-și păstreze independența față de Imperiul Otoman timp de circa două secole, până către deceniile patru-cinci ale secolului al XVI-lea.

Dar, chiar și după pierderea independenței și instaurarea suzeranității otomane, statele românești de la nord de Dunăre și-au păstrat tot timpul autonomia (libertatea de administrare internă), până la redobândirea Independenței de stat în urma războiului din 1877-1878. Această autonomie a reprezentat o situație total diferită față de teritoriile de la sud de Dunăre, acestea din urmă fiind incluse efectiv, în momente și pentru perioade de timp diferite, începând de la sfârșitul secolului al XIV-lea, ca pașalâcuri, în cadrul Imperiului Otoman. Țările Române n-au fost niciodată conduse de pași otomani, reprezentanți, asemenea prefectilor de mai târziu, ai guvernului de la Istanbul condus, din încredințarea sultanului, de marele-vizir. Domnii țărilor române nu au fost, aşadar, pași otomani (în sensul concret al cuvântului), ci au avut, chiar și în veacul fanariot (secolul al-XVIII-lea începutul secolului XIX), un statut diferit de al acestora, cel al unui fel de guvernatori de neam român sau, măcar, de credință creștină ai unor provincii care, în afara celor câteva raiale de la Dunăre, n-au fost niciodată islamizate.

Acest statut diferit, de autonomie, s-a convertit vizibil în faptul că aici nu a existat, în întreaga perioadă medievală, o populație musulmană stabilă, nu s-au înălțat geamii sau moschei, iar bisericile au putut fi construite, întotdeauna, atunci când s-a dorit, cu turle. Turlele de pe biserici constituie, aşadar, o efigie a statutului diferit, de autonomie, al Țărilor Române în raport cu Imperiul Otoman.

Desigur, sub aspect numeric, cele mai numeroase au fost, în întreg spațiul românesc, bisericile de lemn. Cum mai fiecare sat, chiar la un mic număr de case, își avea biserică proprie, lăcașurile mici de lemn au fost, în mod firesc, construcții emblematic ale civilizației românești tradiționale. Au fost, de asemenea, răspândite și miciile biserici rupestre, mai ales, ca lăcașuri ale unor sihăstria pustnicești, mici schituri sau chiar mănăstiri (exemplu: Basarabi-Murfatlar, chiliile din Culmea Ivănețu a Munților Buzăului, Corbii de Piatră, Nămănești sau Cetățeni-Jud. Argeș, chiliile de la Tismana, Putna, Agapia Veche, Sihăstria, din Transilvania și Banat-Râmeți, Prislop și atâtea altele).

Dar tot aici, în spațiul românesc, s-au înălțat, mai ales după constituirea statelor feudale, și biserici de zid, iar acolo unde ctitorii (domnitorii, mai târziu și boierii, ierarhii, apoi obștile țărănești libere de moșneni și răzeși, monahii ori târgoveții) au dorit lăcașuri mai mari și mai spațioase, acestea au apărut, secol după secol, fără a fi desigur precumpăritoare numeric, dar în număr semnificativ și chiar la proporții de însemnată monumentalitate, având, desigur, în frunte bisericile de curte domnească și catedralele mitropolitane și episcopale, apoi lăcașurile unor mari mănăstiri, urmat de cele din centrele orașenești (târguri) ori din unele localități mai importante prin statutul lor de moșii domnești, boierești etc.

În prezentul context din considerente tematice și de spațiu, nu putem susține decât prin câteva exemple această afirmație privind existența, în istoria românească, și a unor biserici ortodoxe de mari dimensiuni, mai ales raportate la vremea în care au fost construite.

Amintim aici, în primul rând, biserică „Sfântul Nicolae-Domnesc” din Curtea de Argeș, lăcaș de curte domnească, dar și vreme de aproape un secol, catedrală mitropolitană a Țării Românești, construcție în plan cruce greacă înscrisă, în care putea încăpea aproape toată populația orașului-târg de la mijlocul secolului al XIV-lea. Alături de acesta ar putea fi amintite unele biserici mănăstirești mari pentru vremea zidirii lor precum cele din Țara Românească de la Tismana sau Cozia, noua catedrală mitropolitană de lângă Curtea de Argeș, de pe moșia Flămândești, ridicată de domnitorul Vlad Dracul prin deceniul al patrulea din secolul al XV-lea sau o serie de biserici din Moldova, precum catedrala episcopală „Bogdana” din Rădăuți, biserică „Mirăuți” din Suceava - catedrală mitropolitană, bisericile de la mănăstirile

Bistrița-Neamț sau Putna (biserica ștefaniană, dar și lăcașul actual din secolul al XVII-lea), împreună cu alte lăcașuri din aceeași vreme, ctitorii ale Sfântului Voievod Ștefan cel Mare, urmate de biserică „Sfântul Ioan cel Nou” (de fapt cu hramul Sfântul Gheorghe), actuala catedrală arhiepiscopală din Suceava ctitorită la începutul secolului al XVI-lea de fiul marelui Ștefan, domnitorul Bogdan al III-lea, cu o capacitate pe măsura orașului - cetate de scaun sau de catedrală episcopală „Sfânta Cuvioasă Parascheva” din Roman, ridicată în același secol al XVI-lea. Mai târziu au apărut bisericile de la Mănăstirea Dragomirna (începutul secolului al XVII-lea), de la Mănăstirea Galata (sfârșitul secolului al XVI-lea), ctitoriiile lui Vasile Lupu de la Trei Ierarhi sau Golia (spre mijlocul secolului al XVII-lea), Mănăstirea Cetățuia (a doua jumătate a secolului al XVII-lea).

În Țara Românească la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea se înregistrează o etapă deosebit de importantă, asemănătoare epocii ștefaniene moldovenești, în care apare ctitoria boierilor Craiovești de la Bistrița, urmată de cele ale lui Radu cel Mare și Neagoe Basarab de la Mănăstirile Dealu și Curtea de Argeș, apoi vechea catedrală mitropolitană din Târgoviște, începută, probabil, de Radu cel Mare (1495-1508), apoi terminată constructiv și târnosită, în 1520, de Sfântul Voievod Neagoe-Basarab – lăcaș ce poate fi considerat cea mai mare biserică ortodoxă edificată pe pământul românesc în perioada medievală (având dimensiunile 40x14.5 m) - demolată din păcate, în 1889 de arhitectul André Lecomte du Noüy pentru a fi reconstruită într-o formă diferită și de dimensiuni mai reduse, și ajungând până la marea biserică din incinta curții domnești târgoviștene, ctitorită, după același plan de cruce greacă înscrisă, de către domnitorul Petru Cercel, între 1583-1585.

În secolul al XVII-lea, dintre multele ctitorii ale lui Matei Basarab-Voievod (1632-1654) semnalăm, în mod deosebit, pe cea mai mare: biserică Mănăstirii Căldărușani (1637-1638), având 36 m lungime (lăcaș cu plan treflat și pronaos supralungit).

Alte lăcașuri spațioase pentru vremea construirii lor și chiar și până astăzi, sunt bisericile cu același plan treflat și pronaos supralărgit care reiau și amplifică, în secolele XVII-XVIII, modelul bisericii Mănăstirii Argeșului la mănăstirile bucureștene Radu-Vodă și Sfinții Împărați Constantin și Elena (devenită, în 1668, catedrală mitropolitană, iar în 1925, patriarhală),

la biserica Mănăstirii Cotroceni a lui Șerban Cantacuzino, iar mai târziu la ctitoriile brâncovenești de la Mănăstirea Hurezi sau la Biserica „Sfântul Gheorghe-Nou” din București, încheind cu lăcașurile din secolul al XVIII-lea de la Mănăstirea Văcărești sau chiar dinspre sfârșitul acestui veac de la Mănăstirea Giulești-Sârbi, rămasă mai apoi în ruină.

În Transilvania și în zonele limitrofe (Maramureșul, Crișana, Banatul) situația românilor a fost, precum bine se știe, diferită și mult mai dificilă, în special în urma ocupației regatului maghiar, al organizării voievodatului autonom sub suzeranitate maghiară, al transformării Transilvaniei, în 1541, în principat autonom sub suzeranitate otomană (la fel ca regimul celorlalte două țări române) până la sfârșitul secolului al XVII-lea, al integrării sale apoi în stăpânirea Imperiului Habsburgic, al existenței vremelnice a unor pașalâcuri în Banat și Crișana, dar și statutului populației majoritar ortodoxe românești de națiune și religie tolerate față de națiunile privilegiate (unguri, sași, secui) și față de religiile zise recepte (catolică, respectiv cele ale reformei – calvină, luterană și unitariană).

Românii ortodocși n-au avut până în 1918 aşa numitul „drept de cetate”, aşa încât nu și-au putut construi biserici în spațiul „intra muros” al orașelor. Cu toate acestea, putem vorbi și în aceste teritorii de unele biserici ortodoxe mai importante și de mai mari dimensiuni, cum au fost Biserica „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului (sprijinită de domnitorii Țării Românești), bisericile ctitorite de Ștefan cel Mare la Feleac și Vad, mitropolia Bălgradului ctitorită de Mihai Viteazul, ctitoriile brâncovenești de la Sâmbăta, Făgăraș ori Ocna Sibiului, sau chiar unele dintre bisericile de lemn, în special maramureșene. Târziu, în primul deceniu al secolului XX, dar încă sub stăpânirea Imperiului Austro-Ungar, s-a concretizat proiectul inițiat de Sfântul Ierarh Andrei Șaguna, mitropolitul Transilvaniei, de înălțare la Sibiu a unei mari catedrale mitropolitane ortodoxe românești, amplasată, semnificativ, mai ales dacă ținem seama de regimul încă în vigoare al stăpânirii Vienei imperiale, în chiar zona cvasi-centrală a Sibiului.

În ce privește secolul al XIX-lea din Țara Românească și Moldova, el a fost marcat de pregnante influențe neo-gotice și neo-clasice în arhitectura și pictura bisericească ortodoxă, cadreu în care s-au înscris și o serie de mari biserici ale vremii, precum „Sfântul Spiridon-Nou” și biserică Amzei din București sau Catedrala Mitropolitană din Iași.

Secoul XX a venit, mai ales după Marea Unire din 1918, cu o serie mai numeroasă de mari și monumentale lăcașuri ale Ortodoxiei Românești, precum catedralele chiriarhale de la Constanța sau Galați, biserici precum Madona Dudu din Craiova, Cașin, Regina Maria - Miron Patriarhul, Belvedere, „Sfânta Vineri-Nouă” sau „Sfântul Elefterie-Nou” din București, dar și numeroase mari construcții de biserici în stilul neo-românesc din orașele teritoriilor românești ale fostului Imperiu Austro-Ungar intrate în hotarele României Mari: catedralele din Alba-Iulia (numită a „Reîntregirii”), Cluj-Napoca, Târgu-Mureș, Mediaș, Oraștie, Miercurea-Ciuc, Timișoara etc.

În perioada regimului comunist, deși construcțiile de biserici noi au fost plasate sub un regim sever restrictiv (mai cu seamă în localitățile urbane, cu mare concentrare pe populație), s-au înregistrat, totuși, peste 600 de lăcașuri ortodoxe nou edificate, ceea ce a reprezentat, totuși, cu mult sub necesități într-un răstimp de aproape o jumătate de veac. Unele dintre acestea sunt, în pofida conjuncturii regimului totalitar, edificii surprinzătoare prin dimensiunile lor importante. Menționăm aici, doar ca exemple, cazul marii biserici a minerilor din Ghelari-Hunedoara, cel al bisericii din Sfântu-Gheorghe, jud. Covasna ori al bisericilor noi din unele sate ale Maramureșului (Botiza, Rozavlea ș.a.) asemeni altora amplasate, cele mai multe în mediul rural.

După sfârșitul regimului totalitar comunist în decembrie 1989 a început o etapă nouă în construcția de lăcașuri de cult în România, fiind posibilă acum edificarea de biserici noi peste tot acolo unde necesitățile comunităților de credincioși, ale obștilor monahale și ale centrelor eparhiale impuneau de mult asemenea construcții. Încă din deceniul 1990-2000 numărul proiectelor de biserici ortodoxe trecute spre diferite stadii de execuție se ridicau la aproximativ 1000, ceea ce a putut susține supranumele acestui răstimp de „deceniu al celor o mie de biserici”. În anii următori, ai începutului de secol XXI, această cifră a tins spre dublare, putându-se vorbi de o efervescență constructivă fără precedent în istoria ortodoxiei românești¹.

---

¹ Acest intens ritm constructiv de după 1990 a fost înregistrat și în cadrul celorlalte culte oficial recunoscute în România. Numărul lăcașurilor de cult ale tuturor acestor culte adunate, fără a exprima o proporționalitate raportată la numărul de credincioși, tinde spre o cifră aproximativ comparabilă cu cel al bisericilor ortodoxe. Datele generale mai sus evocate corespund evidențelor păstrate la Secretariatul de Stat pentru Culte.

Fenomenul cu intensitate fără precedent în domeniul construcției de biserici noi a fost și rămâne pe deplin justificat din perspectiva, pe de o parte, a necesităților reale ale comunităților de credincioși, iar, pe de altă parte, din perspectiva restricțiilor accentuate, anterior evocate, din timpul perioadei regimului comunist.

Între multele sfinte lăcașuri ale Ortodoxiei Românești edificate în sfertul de veac și mai bine al noii etape istorice de după 1990 se numără și importante catedrale și biserici monumentale, de mai mari dimensiuni, răspunzând unor funcțiuni și necesități speciale, legate, în primul rând, de comunitățile, importante numeric, ale credincioșilor și ale soboarelor de slujitori prezenți la sfintele slujbe. Amintim aici doar câteva exemple dintr-o succesiune care este, în fapt, cu mult mai cuprinzătoare: catedralele din Bacău, Onești, Gura Humorului, Vatra Dornei, Suceava, Slobozia (Jud. Ialomița), Buzău, Focșani, Drobeta Turnu-Severin, Arad, Oradea, Baia-Mare, Sighișoara, Zalău, noua catedrală „Învierea Domnului” din Caransebeș, catedrala nouă din Deva, Mănăstirea „Sfânta Maria” - Techirghiol s.a.m.d. Multe dintre aceste lăcașuri de mare capacitate sunt înălțate în alte localități decât cele care au reședințe chiriarhale propriu-zise.

Ca un corolar firesc al tuturor acestora se constituie Catedrala Mântuirii Neamului din București, un lăcaș cu funcție simbolică unică, legată de însăși împlinirea năzuinței multiseculare a unității statale românești și a unității larg majoritare a poporului român întru Ortodoxie, atât în cursul istoriei, cât și în contemporaneitate. Acest proiect este o năzuință a românilor de aproape 140 de ani, fiind inițiat îndată după cucerirea independenței de stat a României în 1877-1878 și în urma proclamării regatului în anul 1881, reluat cu vigoare după Marea Unire din 1918 de către Patriarhul Miron Cristea și Regele Ferdinand și amânat, din pricina împrejurărilor nefavorabile, până după 1990, când a fost readus în atenție, ca o necesitate și o îndatorire față de înaintași și de năzuințele lor, de către vrednicul de pomenire patriarch TEOCTIST și care a pus apoi, efectiv, în lucrare, fiind în prezent, pe cale înaintată de împlinire, de către Preafericitul Părinte Patriarch DANIEL, în vederea încheierii etapei de construcție propriu-zisă pentru sfîntirea la momentul de înaltă semnificație simbolică al împlinirii unui secol de la Marea Unire a Românilor din anul 1918!

***

Nu ne-am propus, în prezentul context, a întreprinde considerații mai ample asupra aspectelor stilistice în arhitectura bisericilor ortodoxe românești.

Considerăm, totuși, binevenite, câteva observații succinte, care pot completa, în mod sugestiv, înseși considerațiile privind proporțiile bisericilor ortodoxe românești.

O observație care se impune, dintru început, cu pregnanță este faptul că, în ce privește universul stilistic al artei bisericesti, în general, spațiul românesc a constituit un creuzet al sintezelor, sințeze pentru care, de-a lungul secolelor, s-a manifestat de către poporul român o vocație cu adevărat creatoare.

Ceea ce dă nota principală de specificitate și valoare a acestei capacitați de receptare și reinterpretare specific românească în arta bisericiească este faptul că întotdeauna atunci când o asemenea sințeză a avut personalitate și putere de dăinuire peste veacuri, ca un reper special și pregnant de perenitate, a fost respectată „rețeta” prin care elementul tradițional a rămas prevalent, ba chiar larg prevalent, în vreme ce elementele alogene au fost adoptate „cu măsură”, cu mult discernământ, rămânând subsidiare ca pondere în cadrul ansamblului.

Așa a fost cazul stilului numit „clasic moldovenesc” din secolele XV-XVI, în care elementele alogene gotice (arce, portaluri, ancadramente de ferestre, contraforți etc.) au intrat în sințeză doar ca accente ce au însoțit expresia generală de sorginte bizantină sau, mai larg, răsăriteano-balcanică (formele arhitecturale, începând cu planimetria, pictura murală și de icoane, ornamentica sculpturală etc).

Același lucru se poate spune și în cazul celor câteva monumente muntenești reprezentative de la începutul secolului al XVI-lea de la Curtea de Argeș, Dealu sau Târgoviște, între care se situează și vechea catedrală mitropolitană din acest ultim menționat oraș, cu observația că aici locul elementelor alogene gotice a fost luat de ornamentea de factură, în special, armeano-georgiană și, mai larg, oriental-islamică.

Elementele alogene vor fi preluate, cu un același simț al măsurii, în secolele XVI-XVII, în Muntenia (a se observa în mod deosebit epoca lui Matei Basarab), apoi cu accente ceva mai pregnante, și în Moldova epocii lui Miron Barnovschi și, mai ales, în vremea domniei lui Vasile Lupu, cu

opțiuni stilistice din orizonturi diferite: orientale-islamice sau armeano-georgiene, precum la Trei Ierarhi, sau occidental-barocizante, precum la Golia, ambele din Iași.

Aceeași prevalență a elementului tradițional definește și renumitul stil brâncovenesc de la cumpăna secolelor XVII-XVIII, în care elementele alogene de factură barocă sau oriental-islamică sunt preluate cu același simț al măsurii, în locul goticului de odinioară al „clasicului moldovenesc”, ba chiar completate și de unele ecouri de gothic târziu, insinuate în spațiul muntenesc prin ctitoria lui Vasile Lupu de la Mănăstirea Stelea din Târgoviște.

Dar, precum în bisericile epocilor lui Ștefan cel Mare sau Petru Rareș, nu te simți ca într-o construcție a goticului occidental, chiar atunci când, cum s-a văzut, e vorba de lăcașuri de mari proporții pentru acea vreme (exemplu: Mănăstirea Neamț, Catedrala „Sfântul Ioan” din Suceava etc.), nici în ctitoriiile epocii brâncovenești nu te simți într-un spațiu al amprentei predominante a barocului central sau vest-european, ci în lăcașuri ale Ortodoxiei pământului românesc.

Atunci când „rețeta” prevalenței elementelor tradiționale în raport cu elementul alogen nu a mai fost observată cu aceeași atenție, rezultatul final a fost o îndepărțare mult mai tranșantă și care a înstrăinat calea de la firul firesc al continuității (este cazul prevalențelor neo-gotice și neo-clasice în arhitectură și pictura bisericească din România în secolul al XIX-lea, cu deosebire dinspre mijlocul și din a doua jumătate a acestui veac).

Această împrejurare și gestionat, către finele secolului abia amintit și la începutul secolului XX, curente importante de întoarcere către reluarea amprentei tradiționale prin stilul neo-românesc în arhitectură (Ion Mincu, Petre Antonescu, Grigore și Cristofi Cerkez și alții) și prin stilul neo-bizantin în pictură (în special prin Dimitrie Belizarie, Ghiță Popescu și alții, mult mai mulți, în special în a doua jumătate a secolului XX și la începutul secolului XXI).

***

Cele mai sus prezentate dovedesc cu pregnanță că în Ortodoxia Românească s-au ridicat nu numai biserici mici, ci, acolo unde a fost necesar, prin prisma unor funcții speciale, de catedrale mitropolitane, biserici

domnești sau lăcașuri de mari mânăstiri, și construcții ecleziastice de mai mari sau foarte mari dimensiuni pentru acele vremuri!

„Secretul” de a fi menținută amprenta și atmosfera Ortodoxiei, în general, și a Ortodoxiei Românești, în special, a constat în maniera măiastră în care au fost integrate în ansamblu elementele de sinteză, atât în cadrul bisericilor mari, cât și al celor mai numeroase, mici sau foarte mici, prin prevalența vizibil resimțită a elementelor tradiționale și adaosul, bine dozat, „cu măsură”, sub formă de accente sau amprente ale unui timp și loc autohton, a elementelor alogene intrate, la un moment dat, în creuzetul acestei sinteze.

Așadar, „cheia” problemei proporțiilor în arhitectura noastră bisericească nu este cea a exclusivității bisericilor mici, nici, altfel spus, a absenței, de-a lungul vremii, a bisericilor ortodoxe mari, ci aceea a bisericilor adaptate la funcțiuni și necesități, în condițiile specifice împrejurărilor istorice ale timpului și locului respectiv.

Când au avut nevoie de lăcașuri mici, pentru la fel de micile sate de odinioară, pentru sihăstриi, schituri, bolnițe, paraclise etc. ale celor mai multe vatre monahale, înaintașii noștri, până în chiar plină contemporaneitate, le-au amenajat sau edificat ca atare (începând cu modeste chilii și lăcașuri rupeștre sau de lemn). La extremitatea opusă a acestui ambitus, de altfel cât se poate de firesc, atunci când au edificat lăcașuri cu funcție preeminentă, de catedrale mitropolitane, biserici domnești, biserici de mari mânăstiri sau mai recent, chiar din localități cu populație numeroasă din mediul urban sau rural, ctitorii și meșterii de pe vremuri de pe teritoriul țării noastre, asemenea celor din celelalte zări ale Ortodoxiei, le-au „calibrat” pe măsură, la proporții importante, corespunzătoare nivelului funcțiilor lor preeminente de reprezentare și al necesităților timpului și locului respectiv.

Summary: A false dilemma: big or small churches? Churches serving their function!

The main tenet underlying this study is the postulate that building exclusively small churches it is not a specifically Orthodox trait in general, or a Romanian Orthodox trait in particular. This has been quite insistently asserted over the last few years in the public sphere, especially by a minority attempting to find various

pretexts in order to cast doubts on the appropriateness of a Cathedral of National Salvation. However, this place of worship obviously functions as an identity marker of unique importance, as a symbol and a factor of cohesion for the entire Romanian Orthodoxy, as the main pillar of the spirituality, national consciousness, the unity and continuity of the Romanian people!